

Dr.
Erdoğan POLAT

Milli Eğitim Bakanlığı
erdoganpolat58@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3088-337X>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
12/12/2019

Kabul edildi.
Accepted
22/12/2019

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.658738>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Sivas Sancağı'nın Sürgün Müftüleri

Exiled Muftis of Sivas Sanjak

Öz

19. yüzyıl, Osmanlı'nın sadece kurumlarıyla değil insan unsuruyla da klasik çizgisinden uzaklaşarak dağılma sürecinin habercisi olan bir vetirenin Anadolu topraklarında yaşandığı bir zaman dilimidir. Zayıflamış bir bünyenin saldırıya açık olması gibi, iç ve dış tehditlere karşı her zamankinden daha güçsüz olan Osmanlı Devleti, dışarıda Çar Rusya'sıyla, İran Şahlarıyla ve Balkan milletleriyle didişirken; içeride de ayanların, mütegalibenin, bürokratların ve reayanın taşkınlıklarıyla mücadele etmek zorunda kalıyordu. Bu hengâmede devletin dinamik unsuru olan toplumun maddi yönü tükenmiş iken, onu moral değerleriyle ayakta tutacak olan manevi değerleri ise ulema mensuplarına havale edilmişti. Anadolunun mihver şehirlerinden olan ve aynı zamanda Eyalet-i Rûm'un merkezi olan Sivas sancağı da çevresinde yaşanan dâhili ve harici yangınların etkisini bünyesinde yaşayan merkezlerden biriydi. Bu yüzyılda şehir merkezlerinde görülen kalkışmaların ve hoşnutsuzlukların teskin edilmesinde, isyan ateşinin sönmesinde vazife alması gereken birçok müftünün bu toplumsal hareketlere katıldığı, hatta ön ayak olduğu görülmüştür. Bu gibi siyasi suçların yanısıra adi suçlar veya meslekleriyle ilgili cürümlerden dolayı da birçok müftü sağlam kaleleriyle dikkat çeken Sivas Sancağı'na sürülmüştür. Osmanlı devletinin ilim adamlarına gösterdiği teveccühün bir neticesi olarak siyaset ve idam cezasının verilmediği ulema için alternatif ceza olarak sürgün en tercih edilen tecziye yöntemiymiş. Bu arada yöneticilerin çeşitli saiklerle hismine uğrayan ve sürgüne gönderilen müftülerden birçoğunun yolu Sivas'tan geçmiştir. Çalışmamızda, Sivas'a yapılan müftü sürgünlerini sebepleriyle incelemeye çalışırken Sivas sancağından dışarıya yapılan sürgünlere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sivas, Sürgün, Müftü, Paşa.

Abstract

The 19th century is a period involving a process occurred in Anatolia adumbrating dissolution of Ottoman by becoming distanced from its classical line not only with its institutions but also with human factor. Ottoman Empire that was caught in a weaker position against the threats inside and outside, was struggling with extremism of rulers, tyrants, bureaucrats and reaya (rayah) inside, and with Tsarist Russia, shahs of Iran and Balkan nations outside like a weak body that is open to attacks. In this chaos, while the physical dimension of the society being the dynamic part of the empire has come to an end, the spiritual values making it survive with moral values have been transferred to ulema (scholars). As one of the most important cities of Anatolia and the centre of Eyalet-i Rum, Sanjak of Sivas was one of the places which embodied the effects of fires occurred around it. It was seen that many muftis who normally

ATIF: POLAT Erdoğan, "Sivas Sancağı'nın Sürgün Müftüleri" **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5/3 (Aralık-2019), s. (771-791)

CITE: POLAT Erdoğan, "Exiled Muftis of Sivas Sanjak" **Journal of History and Future**, 5/3 (December- 2019), pp. (771-791)

had to take charge in calming the attempts, the uprisings and discontents in city centres in this century and in ending the rebellion, participated in these social movements, even took the lead in them. Many muftis have been exiled to the Sanjak of Sivas that is famous with strong castles, due to ordinary offences or offenses related to their professions, in addition to such political offences. The exile was the most preferred punishment method and seen as an alternative punishment for ulema (scholars) for whom death sentence and prohibition from politics were not imposed because of the favour shown to the scholars by the Ottoman Empire. Meanwhile most of the muftis who were exiled by the rulers for a variety of reasons passed through Sivas. While trying to examine the reasons for the exile of Muftis to Sivas, the exile of Muftis from the Sanjak of Sivas was also included in the study.

Key words: Ottoman, Sivas, Exile, Mufti, Pasha.

Giriş

Osmanlılar, insanlığın tarihi kadar geçmişi olan sürgün cezasını hukuklarına dâhil etmişlerdir. Osmanlı Devleti, İslam hukukunca şartları belirlenen bu cezayı daha çok tazir kapsamında tatbik etmiştir. Osmanlı'nın klasik çağlarında bazı adi suçlar için bir yaptırım olarak karşımıza çıkan nefy cezasının süre ve şartları sarîh olmayacak bir şekilde kanunnamelerde yer almış olduğunu görmekteyiz. Sürgün cezasının hukuki bir çerçeveye süre ve şartlarının açık bir şekilde ortaya konduğu ceza kanunnameleri ancak Tanzimat sonrasında vazedilmiştir. II. Mahmud zamanında çıkarılmış olan 1838 tarihli “*Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi*” ile ilk defa sürgün yalnızca padişah veya sadrazamın kararıyla verilen ceza olmaktan çıkarılmış, somut bazı suçların karşılığı olarak bir zümreye tatbik edilebilir bir ceza hâline getirilmiştir. Suçların tasnifinin ilk defa yapıldığı en kapsamlı ceza kanunnamesi olan 1858 tarihli *Ceza Kanunname-i Hümayun* ile hangi suçların karşılığının ne kadar süreyle sürgün cezası olacağı açıklanmıştır. Bu kanunla birlikte sürgün cezasının tanımı da ilk kez yapılmıştır. Bu kanunnâmede sürgün, müebbet (süresiz) ve muvakkat (sürelî) şeklinde ikiye ayrılarak tanımlanmıştır. Kanunnamede müebbet sürgün, “*Nefy-i ebed, bir şahsın devletçe tayin olunan bir mahalle müebbeden gönderilüp ikamet ettirilmesidir*”¹ şeklinde yer alırken; muvakkat sürgün ise, “*Nefy-i muvakkat mücâzâtı, bulunduğu yerden bir başka mahalle gönderilüp üç seneye dek tağrib olunmaktır*”² şeklinde tanımlanmıştır. Aynı kanunda sürgün cezası; siyasi suçlar başta olmak üzere zimmete para geçirme, rüşvet alma veya verme, mahkeme kararlarına müdahale etme, katl-i nüfus, hedk-i ırz, gasp, zulmetme, asker kurasına muhalefet etme, görevini suistimal, isyan veya buna yönelik tahrik, haramları açıktan işleme, yasaklı yayınları dağıtma benzeri suçlarda da tatbik edilmiştir.

19. yüzyıl Anadolu topraklarında stratejik önemini hâlâ koruyan Eyalet-i Rum'un merkez sancağı olan Sivas o tarihlerde sürgün mahalli olarak tercih edilmeye devam ediyordu. Bunda iklimi ve merkezden uzak olması kadar sahip olduğu sağlam kaleleri de etkiliydi. Bu sürgün merkezi, sürgünlerin olduğu kadar kalebend edilenlerin de cezalandırılmak üzere tercih edildiği bir yerdi. 19. yüzyılda, coğrafi sınırları ve kalabalık nüfusu ile hâlâ büyük bir devleti yönetmenin zorluğunu yaşayan Osmanlı padişahları, özellikle Tanzimat sonrasında klasik siyaset cezalarına kıyasla daha pratik ve zamanın ruhuna muvafık olan sürgün cezasına sıkça başvuruyordular.

İslam hukuku kaynaklarında daha çok teorik olarak incelenen sürgün cezasının Osmanlı pratiğinde nasıl tatbik edildiğine bakılması, hem Osmanlı Devleti'nin hukuki nosyonunu hem de dönemin içtimai hayatını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. 19. yüzyılda yaşanan savaşların ve isyanların meydana getirdiği travmaların yanında iç dinamiklerin etkisiyle yaşanan iktidar kavgalarının da toplumsal yapıyı yeterince dönüştürerek suç haritasını kararttığı görülür. Osmanlı

1 Düstur, I, 541-542, (madde 28).

2 Düstur, I, 543, (madde 35).

Devleti'nin bu zor yüzyılında toplumu bir arada tutarak ülkeyi parçalanmaktan kurtarmanın yolu; suçluları şiddetle cezalandırarak muhalefet cephesini tahkim etmek yerine, onların ıslah olmaları için içinde buldukları çevrelerinden uzak tutmaktan geçiyordu.

Sürgün cezası, fıkıh sistematüğinde hem hadd hem de tazir yönü olması açısından önemli bir cezadır. İslâm hukukunda sürgün cezası; hem hakkında *hadd-i şer'i* bulunan suçlara³ hem de yöneticilerin takdirine bırakılmış tazir suçlarına uygulanan bir cezadır. Bu yönüyle çok çeşitli suç ya da suç gruplarına tatbiki mümkün olan bir ceza türüdür.⁴ Osmanlı arşiv vesikalarında sürgün içerikli fermanlarda sürgün kavramını ifade etmek üzere bazen nefyle birlikte "*nefy ü iclâ*" bazen de yalnız başına *iclâ*, *tağrib* ve *teb'id* kelimeleri de kullanılmıştır.⁵ Belgelerde en çok "*nefy ü tağrib*", "*nefy ü iclâ*", "*nefy ü teb'id*" yahut basit adıyla "*nefy*"; nâdiren de "*nefy ü ta'zib*" şeklinde kullanılmıştır.⁶ Bunun yanında sürgün cezasının karşılığı olarak; "*nefy ü irsâl*", "*sarf u tahvîl*" ve "*tahvîl-i memuriyet*" ifadelerinin de kullanıldığı olmuştur.⁷

Osmanlı Devleti'nde sürgün kelimesi yerine kalebend, ikamete memur-ikamete mecbur, nefy, inhâ, iclâ, teb'id gibi kelimeler tercih edilmiştir. Sürgün gidilen yerler içinse menfa kelimesi kullanılmıştır. Sürgüne gönderilen kişiye menfi denilirken bu kelimelerin tam tersi af ve salıverilmelerde ise ıtlak, afv ü ıtlak, sebil veya ıtlak-ı sebil, *sebilîn* kelimeleri tercih edilmiştir.⁸ Türkiye'de sürgün konusunu yazdığı makalelerde özellikle iskân yönleriyle değerlendiren Ömer Lütfi Barkan, sürgünü şu şekilde açıklamaktadır:⁹

"Sürgün, işlediği suça karşılık veya idarece takdir edilen maslahata binâen bir şahsın kendi rızasının dışında ikamet ettiği yerden uzaklaştırılarak başka bir yerde süresiz veya geçici olarak tutulması ya da iskân ettirilmesi olarak tanımlanır. Bu uygulama bir kişiyle sınırlı olabileceği gibi bazen birden çok şahsın hatta grubun uzaklaştırılmasını da kapsayabilir. Sürgün uygulamasının suç işleyenlere verilecek bir ceza olmanın yanında iskân amaçlı olarak kullanılması da mümkündür. Nitekim tarih boyunca bu iki özelliğiyle de uygulanmıştır."

Müftü, daha önce belirlenmiş olan hukuk kuralları çerçevesinde mevcut hükmün açıklamasını yapan kişiye denir.¹⁰ Müftü, Osmanlı hukuk kuralları dâhilinde belirlenmiş olan yasalarda cezanın sınırlarını belirleyen ya da uygulanacak müeyyideyi onaylayan kişidir. Aynı zamanda müftü,

- 3 İslam hukukuna göre özellikle kitap ve sünnetçe düzenlenmiş olan "Hadd-i şer'ilere, had suçları da denilmektedir. Adam öldürme (katl), hırsızlık (sirkat), zina, zina isnadı (kazf), yol kesme (kat'ı tarîk) suçları ve cezaları bunlara dâhildir. Yol kesme cezasında ise diğerlerinden farklı olarak sürgün cezası verileceği Kur'an ayeti ile sabittir." Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul; Bilmen Yayınları,1967), C.3, 290.
- 4 Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy 19, (Ankara; 2006), 288.
- 5 Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, (İstanbul; Emin Yayınları, 2009),15.
- 6 Köksal, 287.
- 7 M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten*, C.15, (Ekim 1951), s.510.
- 8 Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5, (Fall 2008),13.
- 9 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.11, no:1-4, (İstanbul; Ekim 1946-Temmuz 1950), 544-561.
- 10 Fahrettin Atar, "Fetva", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C.12, (İstanbul;1995, s.487.

şer'î ve örfi hukuka göre fetva veren ve bu fetvanın ne gibi bir hüküm içerdiğini belirleyen kişidir. Müftü “şer'î hükmü açıklamak ve bunu haber vermekle” mükellefti. Başka bir deyişle müftünün söylemiş olduğu ya da vermiş olduğu fetva, Kur'ân ve sünnette var olan dinî hükmün kapsamını belirtir. Bir hükmün uygulamaya konulup konulmaması müftüyü bağlamazdı. Müftü, fetvayı veren fakihe de denirdi. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Osmanlı öncesi Anadolu'suna bakıldığında, yöneten kişilerin yanında manevi dinamiklere sahip olan şahsiyetlerin bulunduğu ve gerek duyulduğunda bunlarla fikir teatisinde bulunulduğu görülür.¹¹ Osmanlı'da medrese tahsili yapan ve “*talebe-i ulûm*” olarak adlandırılan zümrenin cezalandırılması ancak şeyhülislamın işaretiyle mümkündü.

Din ve dünya işlerini birleştirerek bütün manevi kuvvetin kaynağını dinde gören Osmanlı Devleti'nde bu manevi kuvveti koruyacak sınıf olarak ilmiye sınıfı görülmekteydi. Devletin kuruluş ve yükseliş zamanlarında İslam faziletlerinin gerçek örneklerini veren bu sınıfın bazı müntesiplerinin sonraları ne yazık ki tefessüh ettiği bir gerçektir. III. Selim tahta çıktığında yeniçeri ocağında hüküm süren anarşinin ilmiye sınıfında da yaşandığını gördü. İlmiyenin öğretim kurumlarını teşkil eden medreselerde disiplin kalmamıştı. Ulema sınıfının kadılık, müftülük, imamlık gibi bölümlerinin vazifelerini tayin ve tahdit eden kanunnâmeler terk edilerek yerine kötü ve zararlı gelenekler ikame edilmişti. Devlet tarafından ülkenin çeşitli merkezlerine tayin edilen bazı ulema mensupları, tayin edildikleri yerlere gidecekleri yerde ihtiyarlıklarını ileri sürerek İstanbul'da kalmak ve yerlerine “naib” adıyla vekiller göndermek ruhsatını kullanıyorlardı. Daha genç olan ulemâ ise başka mazeretler ileri sürerek İstanbul'da yaşamak ve yerlerine vekil göndermek yolunu bulmuşlardı. Bu kötü yol, zamanla kadılıkları bile rüşvet ve iltimas ile elde edildiği bir makam hâline getirdi.¹²

1. Müftülerin Sürgün Edilmesi

1.1. “İhtilal-i Azîm”e (Büyük İsyana) Destek Veren Sivas Müftüsünün Sürgünü

Yerelde valiler buldukları yerlerde keyfi ve adaletsiz uygulamalara zaman zaman gitmekteydiler. Sivas eyaletinde bunun örneğini sergilemiş olan Osman Paşa idam edilerek bütün malı müsadere edilmişti.¹³ Osman Paşa'nın azlinden sonra, Sivas valiliğine Çarhacı Hacı Ali Paşa atanmıştı.¹⁴ Hacı Ali Paşa 1807 yılında vezir rütbesiyle Ordu Çarhacısı ve Silistre mutasarrıfı, aynı yıl içerisinde Ağrıboz mutasarrıfı görevlerine getirilmişti. 1809 yılı başlarında sadaret kaymakamı olarak görevlendirilen paşa bu görevine ilave olarak kaptan-ı deryalık görevinde de bulunmuştur. Sonrasında Alaiye mutasarrıfı olduysa da akabinde vezirliği kaldırılarak Limni'ye gönderilmiştir.¹⁵ 1810 yılında vezirliği iade edilerek Trabzon valiliği görevine getirilmiş ve burada Rusya'nın

11 Mehmet Sait Sütcü, *Osmanlı Anadolu'sunda Müftülük Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi; Uşak Üniversitesi, (Uşak; 2012) s.3-5.

12 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 123-131.

13 BOA, HAT, 24405; “*Sivas vâlisi sâbık el – Hac Osman Paşa'nın fukarâya zûlm ve ta'addisine binâen vezâreti ref'iyle Burusa cânibine ikâmetine irâde-i şâhânem ta'alluk etmiş olduğuna binâen ol bâbda sâdır olan emr-i âlişânım mücebince kâffe-i muhallefâtının zabtına dergâh-ı mu'allaâ kapucubaşlarından Ömer Kâşif Ağa ve ma'iyetine ...*” SŞS (Sivas Şeriye Sicilleri) 10/113; Osman Paşa, Sivas valiliği görevine 29 Aralık 1815 (27 Muharrem 1231) tarihinden atanmıştı. SŞS, 10/21

14 Hacı Ali Paşa, Sivas valiliği görevine 26 Temmuz 1817 (12 Ramazan 1232) tarihinde atanmıştır. SŞS, 10/119 “*Sivas Eyâleti Çorum sancağı ilhâkiyla işbu sene-i mübâreke Ramazânının on ikinci gününde sabıkan Kars muhafızı düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem vezirim el-Hâc Ali Paşa edâmalahü te'âlâ.....*” Çarhacı: Yürüyüş halindeki ordunun, öncülüğünü yapanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. (Pakalın 2004: I/310)

15 Mehmet. Süreyya, *Sicillî Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996/282

saldırılarına karşı başarılar elde etmiştir. Aynı yılın sonuna doğru yine azledilerek, Ankara'ya ika-mete memur edilmişti.¹⁶Daha sonra Konya ve Karaman valisi olarak görevlendirilen Ali Paşa'nın Sivas valiliğinden önceki son tayini 1815 yılındaki Kars muhafızlığıdır.¹⁷Osmanlı devleti, Hacı Ali Paşa'nın Sivas valisi olarak atanmasından Sivas'a gelmesine kadarki süre için Sivas ayanlarından Mütevellizâde Mahmud Bey'i mütesellim olarak atamıştı. Mütevellizadeler, Sivas'ta daha çok dinî görevleri ifâ etmekle meşhur olmuş ve halk tarafından değer verilen bir aileydi. Sivas'ın sabık valisi Osman Paşa'nın halka verdiği zarardan sonra yeni valiyi halka takdim edecek olan devlet, Mütevellizadelerden atama yaparak halkın yeni valiye güven duymasını amaçlamış olmalıdır.

Sivas sancağını karıştıran olaylar, Sivas eşrafından Kenanoğlu Ahmed'in Hicri 1230 sene-sinde (Miladi 1815) Mültezim Mehmed isimli kişiyi öldürerek mal varlığına el koymasıyla başlar. Maktûlün kardeşleri bunun üzerine İstanbul'a arzuhâl yazarak olayın mahallin kadısı tarafından araştırmalarını talep ederler.¹⁸Hadisenin mahkemece tahkik edilmesi babında Sivas valisi Vezir Hacı Ali Paşa'ya hitaben yazılan emr-i şerif ulaştığında iddia sahibi olan kardeşlerin haklı olduğu ya-pılan soruşturmalar neticesinde ortaya çıkmıştı. Haksız tarafta yer alan Kenanoğlu'ndan mağdur-ların hakkını teslim etmesi istendiğinde buna yanaşmadığı gibi Sivas sakinlerinden Mütevellioğlu Mahmud isimli fitneciye de yanına alarak o taraflarda devletin bazı tahsilât işleri için bulunan mübaşir ve görevlileri bahane ederek başına birtakım rezilleri toplayarak mahkemeye hücum et-miştir.¹⁹Öte yandan daha kalabalık bir grupla valinin sarayına hücum edip burasını kurşun yağmu-runu tutarak bazı bezzaz esnafının ölümüne bazılarının da yaralanmalarına neden olmuşlardır. Bu şekildeki isyan kalkışmaları Sivas valisi tarafından yazıldığı gibi bölgeden gelen tatar tarafından da tafsilatlı bir şekilde rapor edilmiştir. Mevcut Sivas valisi, vezirlerin büyüklerinden sayıldığı gibi padişahın itimat ettiği devlet adamlarındandı. Bu isyanda da kusuru olmadığı suret-i halden anlaşılmaktaydı. Bu konuda devletin atadığı bir idareciden şikâyetçi olan ahalinin ise bunu bildir-meleri gerekirken böyle bagiyane hareket etmeleri de onların itham edilmelerini gerektiriyordu. Başlangıçta halkın hatalı olduğunu düşünen Osmanlı idarecileri, bu özel durumla ilgili araştır-ma yapması için gayret ve istikameti ile meşhur olan Kapıcıbaşı Kâşif Ömer'i tayin etmişlerdi. Bu maddeyle ilgili görevlendirilmesine *irâde-i seniyye* taalluk edip bu konuda hatt-ı humayun yazılırsa kendisine yardımcı olmaları için Trabzon valisine, Maaden-i humayun eminine, Çorum mutasarrıfına, Bozok mütesellimine, Tokat voyvodasına ayrı ayrı emirler yazılmıştı. Kenanoğlu

16 BOA, HAT, 475/23297; Süreyya 1996: I/282.

17 BOA, HAT, 646/31692; Süreyya 1996: I/282.

18 Sivas valisi, olayların patlak vermeden önce asilerin hücum niyetlerine karşı talimat ister. Olayların başlangıcı Kenanoğlu'nun mültezim taifesinden Mehmed'i tüfenk kurşunuyla öldürerek 4 bin kuruş malına ve 5 bin kuruş eşyasına el koymaya başlamasıyla patlak vermiştir. Devletin tahkikine izin vermesi üzerine suçlunun tazminine karar verilse de Kenanoğlu el koyduklarını geri vermeye emr-i âliye rağmen imtina etmiştir. Öte yandan ona destekçi olarak Mütevellioğlu Mahmud çıkmıştır. 28-29 senelerine ait âdet-i ağnam vergisi ve 233 senesi mübayaa vergilerini de ödemeyeceğini ilan etmiştir. İlbaşıoğlu ve Müteveffa Osman Paşa zimematı için toplanılan 40 bin kuruş vergilerden fakir fukaranın padişahın muaf tutmasını da bahane ederek artık vergi vermeyeceklerini ve mübaşire de izin vermeyeceklerini ilan etmişlerdi. Bununla da kalınmayarak topladıkları birtakım rezil insanlarla mahke-meyi basıp kadıyı mahkemedem tekme tokat alarak kürkünü elbisesini paramparça edip kendi mahal-lerine götürmüşlerdir. İlgili belge için bkz. BOA_HAT_78_3242_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

19 Sivas'da idam olunan İlbaşıoğlu Ahmet'in muhalledatı ile Osman Paşa'nın zimmetini zapt ve tahsil için özel olarak gönderilmiş olan üç görevli silahşoran-ı hassadan Mir İbrahim, Silahşoran-ı Hassa'dan Ahmed ve Hacı Mehmed mahkemede çalışırken toplanan bazı kişiler Şaban ayının 21. günü (çarşamba günü) mahkemeyi basarak kadıyı sürükleyerek götürmüşler ve onlara engel olmuşlardır. Bunlar aynı zamanda toplanarak isyanı sürdürmüşlerdir. İlgili belge için bkz. BOA_HAT_79_3272_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

ve Mütevellioğlu'nun sürgün edilmeleri babında eline iki kıta ferman verilmiş²⁰ olan özel yetkili Memur Kâşif Ömer'den seri bir şekilde İstanbul'dan hareket ederek bir an evvel o tarafa gitmesi isteniyordu. Kapıcıbaşı Ömer'den bu konuyu tafsilatlı bir şekilde araştırarak fitne ve fesat ateşinin sönmeye çalışması beklentiler arasındaydı. İhtiyaç halinde ise bahsi geçen yöneticilerden yardım alması salık veriliyordu. Olayın üzerine giderek konuyla ilgili dedikodulara son verdikten sonra merkumanın dahi menfalarına gönderilmesi hususuna gayret göstermesi ve keyfiyeti İstanbul'a yazması 1233 senesi Ramazan ayının ilk günlerinde (5 Temmuz 1818) istenir. Fermanın Sivas kadısına ulaştığı tarih ise 15 Şevval 1233'tür (18 Ağustos 1818).²¹

O sırada Sivas ahali Müslümanı ve reayasıyla, yaşlısı ve genciyle, cahili ve ulemasıyla 7-8 bin kişiyle Hacı Ali Paşa'yı Sivas'taki kale ve sarayında muhasara etmişlerdi. Çarpışma an meselesiydi. Durumun vahametini Tokat'ta iken duyan o yüzden Sivas'a gitmeyi erteleyen Kâşif Ömer Ağa ise Sivas valisine, ahalinin içerisinde bulunan Alaaddin Paşa'ya, cemiyet ileri gelenlerinden Müftü Mehmed Nurullah Efendi'ye, Alaybeyi Mustafa'ya, Mütevellioğlu vesair kişilere mektuplar yazarak şatırları (yardımcıları) ile gönderir. Ancak galeyana gelmiş olan ahali bunlara el koyarak gönderildiği kişilere ulaşmasını engeller. Bu sırada halkın valiye asla itaat etmeyecekleri hatta valinin canlı olarak sarayından çıkmasına da razı olmadıkları haberleri ulaşmaktaydı. Üstelik bunlar ağız birliği ederek vali hakkında iftiraya ve yalana varan söylentileri de tedavüle sokmuşlardı. İsyanın durdurulmasıyla ilgili özel görevli olan Kâşif Ömer Tokat'ı temerküz ederek bu fitne ateşinin sönmeyeceğini, hatta etrafa sirayet edeceğini düşünmüş olduğundan isyancıları yerinde görmüş olan şatırını İstanbul'a rapor vermesi için gönderir. Şehirdeki Alaaddin Paşa ve halkın ileri gelenlerinin kendisine yazdıklarını da aynı şekilde İstanbul'a gönderir. Anadolu'nun merkezindeki bu isyanın çevre illere de sirayet edeceğinden endişelenen Osmanlı yönetimi, bölgeden gelen felaket haberleri üzerine çevredeki paşalardan topladıkları askerlerle acilen olaya müdahale etmelerini ister. Örneğin Maaden-i Hümayun emini Nurullah Paşa'dan Bozok civarından tedarik ettiği 4 bin askerle yola çıkması istenir.²²

Osmanlı paşasına karşı isyan ettikleri için cezalandırılma ile karşı karşıya olan Sivas halkının temsilcilerinin Kâşif Ömer Ağa'ya yazdıkları ise şehrin içinde bulunduğu içtimai vaziyeti ortaya koyuyordu. Yazıda, valinin Sivas sakinlerinden Dergâh-ı Âli gediklilerden kendisine kethüda seçtiği Seyyid İbrahim Said ile Konya'dan getirttiği Delilbaşı Kôr İbrahim'in halka zulmettiği de anlatılmaktaydı.²³ Bu ikisinin fakir fukaraya yaptığı zulmün tahammül edilemeyecek raddeye ulaştığı için durumun Dersaadet'e yazıldığını da ifade ediliyordu. Halk, devletten paşanın değişimini umduğu yerde kendilerinden onun hüsn-ü haliyle ilgili mahzar ve ilam yazmalarının talep edilmesini de içlerine sindirememişlerdir. Sırf bunun için kadı'nın yanına giderek ondan ilâm yazmamasını istemişler hatta onu bunun için Şems-i Aziz tekkesinde alkoymuşlardı. Buna cebri harekete karşın valide kethüdasıyla yanına aldığı 50-60 kadar askeriyle kadıyı tekleden alarak sarayına götürmüştür. Arkasından ise ancak savaşta görülebilecek şekilde halkın üzerine top, tüfek, humbara ve fişekler ile gece gündüz ateş edilmesine emir vermiştir. Meşum olaylar esnasında 40 kişiden ziyade maktül ve o sayılarda yaralılar olduğunu dile getiren halk, valinin etraftaki aşiret ve eşkiyaları da kışkırtarak çevre yerleşim yerleri ve yolcular üzerine saldırtarak mallarını yağmalattığını ve bazılarını da katlettiğini iddia ediyorlardı. Şehirleri üzerindeki karabulutlardan kurtulmak isteyen

20 Sivas'ta asayışı ihlal edenlerden Kenanoğlu Ahmed'in Kıbrıs'a, Mütevellioğlu Mahmud'un Rodos'a sürgün edilmesi Ömer Kâşif için bu konudaki masrafları için 5 bin kuruş harcırahın ödenmesi de istenir. İlgili belge için bkz. BOA_HAT_282_16836_01. (29 Zilhicce 1232/9 Kasım 1817).

21 SŞS, 11, 7-2.

22 BOA_HAT_660_32205_01. (29 Zilhicce 1234/19 Ekim 1819).

23 İlhan Ege, "Sivas'ta Gizli Kalmış Bir İsyân" Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan, İzmir 2008

halkın gönderdiği arzuhaller de kimi zaman yoldaki tatarlardan alınarak Amasya mütesellimi Hacı Yusuf oğlu tarafından el konuluyordu.²⁴

Sivas ahalisinin çoğunluğu gibi şehrin müftüsünün de karıştığı bu şehir isyanına dair padişahın veziriazamı ile yazışmasından ayrıntılı bilgilere vakıf oluyoruz. İsyana karşı ilk hareket 1233 senesi Ramazan ayı sonunda (2 Ağustos 1818) Karaman valisi Celal Paşa tarafından olmuştur. İsyanın bastırılması işini Mübaşir Kâşif Ömer'in tek başına kotaramayacağı anlaşıldığından onun Tokat'ta kalması daha uygun görülmüştü. İsyanın bastırılması işi Sivas'a görevlendirilmiş olan Çıldır valisi Hafız Ali Paşa, Karaman valisi Celal Paşa ile Karahisar-ı Sahip sancağı mutasarrıfı Lütfullah Paşa'dan birisine ihale olunarak yeni bir emr-i şerifin yazılması düşünülmekteydi. Ahaliyi isyana teşvik eden Mütevellioğlu, Kenanoğlu, alaybeyi ve müftünün cezalandırılmaları bu durumda elzem görülmekteydi. Sürgüne gönderilmesi düşünülen müftü ile ilgili olarak ise şeyhülislamın *erbâb-ı şurâ* ile toplanarak karar alması gerekmektedir. Üç vezirden hangisine bu iş verilirse diğerleri de onunla istişare ederek tek vücut halinde meselenin etrafa sirayet etmesini engelleyecek şekilde hareket etmeleri beklenecekti. Vezir, İstanbul ahalisinin isyanla ilgili her bir işittiklerini bilir bilmez yaymaya eğilimleri olduğunu şu şekilde ifade ediyordu: "*Sivas ahalisini bütün bütün kıracaklar imiş vezirler yakın olunmuş diyerek söylenmeye başlamışlar*". Olayları yakından takip eden padişahın kesin emri doğrultusunda cumartesi günü şeyhülislamın hanesinde veziriazamın da hazır bulunduğu bir ortamda erbâb-ı şura üyeleri toplanmışlardı. Burada Mübaşir Kâşif Ömer Ağa'nın gönderdiği evraklar, şatırının kaleme aldığı takriri, sonrasında kethüda ağa kullarının Sivas tarafından avdet eden adamı İbrahim'in kaleme aldırılan takrirleri teker teker okunarak müzakeresine geçilmiştir. Sivas ihtilaliyle ilgili görevlendirilen vezir, mirmiran vesair memurlardan Karaman valisi Celal Paşa beş bin kişilik askeri ile hareket etmiş, Kayseri ve Çorum mutasarrıfları, Bozok mütesellimi dahi irade buyrulduğu üzere hareket etmeye hazır olduğu haber alındığından; bunlardan hangisinin riyaseti tercih edilirse diğerleri de ona tabi olacaklardı. Haddizatında Karahisar-ı Sahip sancağı mutasarrıfı Lütfullah Paşa, Sivas eşrafından olduğundan dolayı Sivas ahalisinin mizaç ve ahvaline vakıf olarak nüfuzunu da kullanarak olayın teskin ve def'ine muktedir olabilirdi. Ancak Sivaslı olmasının bu konuda katkıları olsa da ahalinin sadece nasihat ile yola gelmeyeceği de tahmin ediliyordu. Çıldır valisi Hafız Ali Paşa ise sert bir vali olsa da daha önce görev yerine giderken Sivas halkına nasihat yoluyla teskine çalışmış ve başarılı olmadığını görmüştü. Onun başkanlığında bu işin çözülmesini beklemek de maslahata uygun değildi. Karaman valisi Celal Paşa ise 5 bin askeriyle yola çıkmış ve kimin cezalandırılması isteniyorsa kendisine iletilmesini istiyordu. Vezirlikteki kıdemi ve mizacı bu işe uygun görülmekteydi. İsyanın bastırılmasından sonra Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nun sürgün edilmesi, onlarla birlikte hareket eden müftünün de azledilerek Sivas müderrislerinden birinin müftülüğe intihabı, sonrasında eski müftünün de sürgünü için mübaşirin görevlendirilmesi isteniyordu.²⁵

Sivas ahalisinin valinin zulmünden rahatsızlığını padişaha bildirmeksizin adem-i itaat ile isyanlarına sebep olanların sürgün edilmesi padişahın iradesi olduğu, padişahın bunlar dışında kimsenin burnunun kanamasına rızası olmadığı da Sivas halkına iletilecekti. Bunların sürgün edilmesine engel olunmaması, olunursa bunlara da gereken cezanın verileceği görevli vezirlere bildirilecekti. Meselenin ehemmiyetine binaen yazıların çifte tatarlar ile yola çıkarılması gerektiği konusunda şura üyeleri hemfikirdi. İsyancılara gizli destek verdiği düşünülen Anadolu eyaleti eski valisi Alaaddin Paşa'nın ise ikamete memur olduğu Sivas'tan hafif bir dairesi ile birlikte nefy suretiyle değil de civarda bulunan Konya, Akşehir, Osmancık veya Bozok kazalarından birisine ikâmete memur edilmesi yönünde de emr-i âli yazılması düşünülmekteydi. Sivas ahalisinin istemediği

24 BOA_HAT_664_32298_E_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

25 BOA_HAT_666_32420_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

valinin değişimi düşünüldüğü takdirde bununla ilgili emr-i âlinin çıkması beklenecekti. Sivas paşasının da bu meseleyi halledemeyeceği tebeyün ettikten sonra ailesi ile birlikte kaleden emniyet içerisinde çıkmasına müsaade edilip hükümet nezdine gitmesine izin verilmesi ve yine Kâşif Ömer Ağa'nın fermanının gereğini yerine getirme işini Celal Paşa'ya bırakarak Bilal Paşa'ya elindeki nefy fermanlarını teslim etmesi istenecekti.²⁶

Sivas halkını teskin etmek için bir girişim de İstanbul'daki sipahiler ağasından gelmiştir. Sipahiler ağası tarafından Sivas kethüdasına yazılan mektupta Sivas ahalisinin ekserisinin sipahi ocaklısı olması hasebiyle valinin bu işine karışmamaları, yani bu ihtilalden uzak durarak tam aksine isyan ateşinin sönmeye için gayret etmeleri istenir. Yazıya göre devlete ve padişaha bağlı olan ocaklıların itaat etmesi zaten ocağın kaidelerine de uygundur. Sipahiler ağası tavsiyelerinde ocak mensuplarının ırz ve edepleriyle hareket ederek kendi işleriyle meşgul olmalarını ve bu çeşit davranışlardan uzak durmalarını tembih ediyordu. Zaten bu fesadın Kenanoğlu, Mütevellioğlu ve müftüden kaynaklandığı, bunun dışında ahaliye hiçbir şeyin denilemeyeceği ve halkın burnunun bile kanamamasının padişahın irade-i seniyyesi icabından olduğu aynı yazıda ifade ediliyordu.²⁷

Kâşif Ömer Ağa ise sadarete yazdığı yazısında; Sivas isyanının çıkışı ile tarafların çarpışmak üzere olmalarının nedenlerini bulmak için İstanbul'dan çıkışı üzerinden 9 gün geçtikten sonra Tokat'a vardığını; burada yaptığı tahkikatta Sivas ahalisinin top ve tüfikle paşayı kalesinde 45 gündür muhasara ettiklerini, paşanın ise kalenin içindeki sarayına sığınmış olduğunu anlatır. Bu sırada Ağa; Alaaddin Paşa'ya, cemiyetin ileri gelenlerinden Müftü Mehmed Nurullah Efendi'ye, Kenanoğlu Ahmed'e, Miralay Mustafa'ya, Mütevellioğlu Mahmud'a, Receb Paşazade Osman Bey'e, Karahmedoğlu Osman'a ve Kethüda yeri Akçakelpetin oğlu Mustafa'ya nasihat etmek üzere üç mektup yazmıştır. Ancak bunların dışında vali Ali Paşa'ya yazdığı mektup ulaşmaz çünkü isyancılar tarafından mektuba el konmuştur.²⁸

Tokat naibi Ali Sabit ise yazdığı ilamında Sivas ihtilalini araştırmak üzere özel görevle gönderilmiş olan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşı Kâşif Ömer Ağa'nın Tokat'a vardığını, kendisini misafir olarak gecelemesi için bir yere yerleştirdiğini, ancak Sivas ahalisinin savaş vaziyeti aldığı için oraya gitmesinin tehlikeli olduğunu, o yüzden de ağanın Tokat'ta ikameti için izin verilmesini istemiştir. Kadıya göre asıl olaylar 1233 senesi Şaban ayının 24. gününden (29 Haziran 1818) sonra patlak vermiştir. Kadı, Sivas ahalisini de İstanbul'a şikâyet ederken tahkir etmeyi de ihmal etmez: *“Medine-i Tokat'a civar olan Sivas ahailerinin ez-kadîm derûn-ı mefsedet pişelerinden merkûz envâi habâset ü huşûnetleri hasebiyle iş bu sene-i mübareke mâh-ı Şaban-ı muazzamın 24. gününde...”*. Kadı, son olarak Sivas ahalisinin Sivas'ın etrafını metrislerle çevirdiğini ve büyük-küçük herkesin bu harekâta karıştığını da ifade eder.²⁹

Kütahya'dan Sivas'a vezirliği kendisinden alınarak ikâmete memur olan Alaaddin Paşa ise Kâşif Ömer Ağa'nın yazdığı mektuba verdiği cevapta; halkın bu şekilde isyanına asla rızasının olmadığını ve her iki tarafa da nasihat etmiş ise de dinlenmediğini ve bunlara tesir edemediğini belirtmiştir. Paşanın aktardığına göre Sivas valisi Hacı Ali Paşa'nın tatarının İstanbul'dan Sivas'a gelmesinden sonra şehirdeki gelişmelerden rahatsız olan halk, Âsitane'ye arzuhal takdim etmişlerdi. Ancak beklenmeyen bir şekilde bu arzuhal, sonrasında paşaya Sivas'ta iken gönderilmiştir. Paşa bunun üzerine şehrin eşrafını sarayına davet ederek lehinde ilam veya mahzar yazıp İstanbul'a

26 BOA_HAT_666_32420_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

27 BOA_HAT_672_32906_01. (29 Zilhicce 1232/9 Kasım 1817). Ayrıca bkz. BOA_HAT_666_32420_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

28 BOA_HAT_664_32298_C_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

29 BOA_HAT_664_32298_01. (21 Ramazan 1233/25 Temmuz 1818).

göndermelerini ister. Bu teklifi kabul etmeyen heyet, saraydan çıktıkları gibi pazar ve dükkânları kapattırıp isyana kalkışmıştır. Bu sırada Sivas valisinin, kethüdası Himmet Ağazade Said Ağa'nın iğfaliyle çatışmaların derinleşeceği yönündeki telkinleri sonucu şehre birkaç tane humbara atması da ahaliyi tahrik etmiş, "Bunlar bizi telef edecekler." diye isyanlarını mucip olmuştur.³⁰

İstanbul'a o sırada dönmüş olan tatar Ahmet'ten elde edilen bilgiler ise isyanın farklı boyutlarını ortaya koyar. Sivas'ta et ve yağ gibi temel besin maddelerinde görülen kıtlık ve bunların fiyatlarındaki gündün güne yükseliş, bazı tedbirlerin alınmasını zorunlu kılıyordu. Şehrin valisi ilk olarak Sivas vücut ve ayanından olan Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nu nezdine çağırır ve onları takdir eder. Valinin azarladığı bu kişiler paşa kapısından çıktıkları gibi Sivas ahalisini ve ocaklısını ayaklandırarak dükkânları kapattırıp kepenkleri indirirler. Bunlar gittikçe kalabalıklaşarak mahkemeye hücum ederler ve ilam yazdırmamak için hâkim efendiye yanlarında götürmek isterler. Kadı efendi onlara tabi olmayınca sakalının bir tarafını koparıp aşağılamaya başlarlar. Vali, kadı efendinin Şems-i Sivasî zaviyesine hapsedildiğini duyunca hemen harekete geçerek hâkimi onların elinden kurtarır. Vali kalesine dönerken bu esnada maiyetinden birkaçına kurşun isabet ederek ölür. Olayların yatışmasını isteyen vali onlara hocasını göndererek eylemlerine son vermelerini ister. Ancak isyancılar hocayı da yaralayarak saraya geri gönderirler. Gelişmeler üzerine saray 3 binden fazla insan tarafından ablukaya alınıp harem ve selamı dairesi top ateşiyle ve kurşun sıkılarak yıkılır. Bu arada valinin adamlarından 10-15 tanesi yaralanmış kimisi de ölmüştür. İsyana kalkan halkın tek isteği valinin saraydan çıkarak Sivas'ı terk etmesiydi. Ancak vali de bu konuda onlara direniyor ve geri adım atmıyordu. Bunları aktaran tatar Sivas'tan seri bir şekilde altı günde geldiğini de beyan eder.³¹

Sivas'ta bunlar yaşanırken hemen yanı başındaki Kayseri'de sancak mutasarrıfı olan Ahmed'e yazılan emirde acele kapı halkından topladığı askerlerle yardıma koşması istenir. Devletin şanını kurtarmak için bir dakika bile beklemeden eline emir geçer geçmez Sivas valisinin yanına vararak yardımcı olması istenir. Bunun için gerekli olan ferman Hicri 1233 senesi Ramazan ayının başlarında (5 Temmuz 1818) yazılır.³² Öte yandan diğer paşalardan daha seri bir şekilde hareket etmiş olan Karahisar-ı Sahip Sancağı mutasarrıfı Lütfullah Paşa ise 5 Şevval 1233 (8 Ağustos 1818) tarihinde yazdığı kaimesinde Yozgat'tan hareket ederek bu işle görevlendirilmiş olan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşı Kâşif Ömer Ağa ile Sivas'ta buluştukları bilgisini paylaşır. Memleketi olan Sivas'ı birlikte kuşattıktan sonra fermanı şehrin ileri gelenlerine gönderirler. İki, fermana yazdığı üzere sürgün emri verilen kişilerin teslimini istediklerini, halkın ihtilalden vazgeçerek tüfeklerini teslim etmelerini ve metrislerini yıkmalarını isterler. Şayet fermana itaat edilmezse yedi yaşından büyük olanların cezalandırılacaklarını da eklerler. Sivas halkı, Osmanlı Devleti'ni karşısına almak anlamına gelen bu isyandan vazgeçerek pişman olduklarını bildirirler. Yine halk emre itaat ederek isyanın elebaşlarını fermana uyararak teslim ederler. Bu kişiler ise onları teslim alan görevli mübaşirlerin eşliğinde menfalarına doğru yola çıkarılırlar.³³

İsyanın mağduru olan Sivas valisi Hacı Ali Paşa ise yazdığı mektubunda İstanbul'a ihtilalın seyrini özetler ve isyanın sona erdiğini haber verir. Onun tahminlerine göre 7-8 bin miktarında insan bu ihtilale katılmıştır. Yanında bulunan delilbaşının maiyetindeki 70 nefer asker ve 50-60 kadar gülamı ile bunların muhasarasına sarayında aç bir şekilde 45 gün karşı koyduklarını belirtir. Mübaşir olarak görevlendirilen Kâşif Ömer Ağa'nın Tokat'tan yaptığı nasihatların isyanın sonlan-

30 BOA_HAT_664_32298_D_01. (21 Ramazan 1233/25 Temmuz 1818).

31 BOA_HAT_79_3272_A_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

32 ŞSS, 11, 7-1.

33 BOA_HAT_664_32291_01. (5 Şevval 1233/8 Ağustos 1818).

dırmasında yeterli olmadığını gördüğünde topladığı Tokat, Artukabad ve Kazâabad askeriyle Hicri 1233 senesi Şevval ayının 2. günü (5 Ağustos 1818) Sivas'ın Pirkinik köyüne konuşlanmıştır.³⁴ Ertesi gün Karahisar-ı Sahip sancağı mutasarrıfı Lütfullah Paşa da buraya gelerek askerleriyle savaşı vaziyeti alır.³⁵

İsyanın durdurulması için başlangıçta birtakım olumsuzluklar yaşanmıştı. Karaman valisi Celal Paşa ve ihtilalinin durdurulması konusunda ona yardımcı olacak yöneticilerle, bölgede bulunan Kâşif Ömer Ağa'ya yönelik yazıların müsveddeleri yazılmış ise de o gece çıkan yangın yüzünden tatarlar yola çıkarılamamıştı. Ertesi gün bu yazılarla şeyhülislam tarafından Sivas müftüsünün menfasına azimeti ve yerine bir başkasının ikamesini ifade eden mektuplar da tatarlar ile yola çıkarılmıştı. Sivas'ta isyan elebaşlarının avanelerinden bir kısmının da izalesi sağlandıktan birkaç gün sonra otorite sağlanmıştı. Bu arada şehirde isyancılarla birlikte hareket eden Alaaddin Paşa'nın da ilk olarak Konya'da ikameti için ferman-ı âli çıkarılmıştı. Geride kalan müftünün sürgünü için de padişahın iradesi yayımlanmıştı. Ancak şeyhülislamın bu konu ile ilgili işareti ve yerine alacak kişinin inhası ve uygulanması işinin mübaşire mi yoksa Sivas valisine mi havale edileceği hususu sorgulanmaktaydı. Padişah ise yazdığı hatt-ı hümayunda vezirine "erbâb-ı şurâ"nın toplanarak isyan elebaşlarından Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nun idamlarının hemen mi yoksa menfalarında mı icrasının uygunluğunu,³⁶öte yandan bunların avanelerinden olanların tepelenmeleri işinin o sırada vali olan Ali Paşa'ya mı yoksa yeni bir vezire mi ihale edilmesinin daha uygun olup olmadığını da sorgulamaktaydı.³⁷

Kâşif Ömer Ağa ile Sivas ve Kütahya naiplerine yazılan yazıda Sivas müftüsü Nasuhzade Seyyid Mehmed Nurullah'ın Sivas'ta vuku bulan ihtilalde dahli olduğu tahkikat sonucu ortaya çıktığı tasrih edilmiştir. Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım müftünün işlemiş olduğu suçuna karşılık tedibi için Kütahya'ya *nefy ü icla* olunması babında emr-i şerif yazılmasını daha önce talep etmişti. Bunun üzerine çıkan ferman mucebince merkumun yakalanarak mübaşir tayin olunan Divan-ı Hümayun çavuşlarından Cezayirli Seyyid Ahmed Çavuş'a teslimen Kütahya'ya doğru yola çıkarılması, Kütahya naibinden ise merkumu şehirlerine ulaştığında menfiyyen ikamet ettirmesi 1233 senesi Şevval ayının ortasında (18 Ağustos 1818) istenir.³⁸ Sivas ihtilalinde dahli olduğu için Müftü Nasuhzade Nurullah Efendi kendisine mübaşir olarak atanan Divân-ı Hümayun çavuşuna teslim edilerek *savb-i memuriyetine*³⁹ doğru yola çıkarıldığı Kâşif Ömer Ağa tarafından sadarete

34 Kâşif Ömer Ağa'nın mektubunda ise asilerin valinin sarayına tüfikle ateş ettiklerini buna ateşle karşılık verildiğini; aç ve susuz bir şekilde buna mukavemet eden askerlerin başında valinin teslim olmaksızın şehadeti seçtiğinin karşı tarafa bildirildiğini ifade eder. Kendisinin de Tokat ve civarından topladığı asker ve 3-5 bin nefer süvari ve piyade ile Sivas'a ulaştığını belirtir. Lütfullah Paşa'nın da kendisine mülaki olduktan sonra nasihatın fayda etmediği halka suçluları sürgün etmeleri için teslim teklifi yapıldığına dair belge için bkz. BOA_HAT_78_3251_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

35 BOA_HAT_78_3233_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

36 Sivas ihtilalinin ateşinin sönmeye başlaması ve suçluların menfalarına gönderilmesinin ardından Sivas valisi Ali Paşa, Karahisar-ı Sahip mutasarrıfı Lütfullah Paşa ile Mübaşir Kâşif Ömer Ağa tarafından gönderilen yazılar padişaha ulaştırılmıştı. Şeyhülislam efendinin sahilhanesine geçmesinden sonra Rumeli eski kadıaskeri Sıdkızade Efendi de ona katılmıştı. Bir pazartesi günü yapılan meclis-i meşverette (toplantıda) padişahın gelen mesele müzakere edilecekti. Buna göre suçlular menfalarında mı yoksa Sivas'ta mı idam edilecekti? Acilen müftünün sürgün edilmesi ve yerine birisinin nasbı ise mübaşire yazılarak gönderilecekti. Detaylı bilgiler için bkz. BOA_HAT_1163_46040_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

37 BOA_HAT_503_24714. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

38 BOA_A_{DVNSKLB_d_00035_00035. Ayrıca bkz. ŞŞS, 11, 10-2.

39 Burada müftünün sürgün edilirken "*savb-i memuriyet*"i ifadesinin kullanılması müftünün sürgününe

yazılan kaime ile bildirilmiştir.

II. Mahmud aynı hatt-ı hümayununda sürgüne gönderilen Kenanoğlu Ahmed'in ve Mütevellioğlu Mahmud'un menfalarına ulaşip ulaşmadığının takibini yaptığını belirterek, kendisine neden bilgi verilmediğini merak etmiştir. “*Sebeb-i tehiri nedir?*” şeklinde sormuştur.⁴⁰ Bu yazıdan yaklaşık bir yıl sonra sürgünlerle ilgili yeniden yazan padişah, bir önceki yılın Ramazan ayında çıkan emr-i âli üzerine yola çıkarılan sürgünlerden Mütevellioğlu'nun Kıbrıs ve Kenanoğlu'nun Rodos olan menfalarına vardıklarına dair ilamın henüz gelmediği bilgisini vermiştir. Yine Kıbrıs muhassılı ve Rodos mutasarrıfına sürgünlerin firarlarına fırsat vermemeleri için ayrı ayrı mektup yazılarak tenbihle bulunulmuştu.⁴¹

İsyan bastırıldıktan sonra görevden alınacak olan Hacı Ali Paşa, isyana karışmış olan 30 e-lebaşını idam ettirir ve bunlardan 9 tanesinin kesik başlarını İstanbul'a sergilenmesi için gönderir. Sultan Mahmud ise paşanın bu tedbiri sonucunda kesilmiş olan başların defnedilmesini ve tatarın da bunu herkesten gizlemesini emreder.⁴² İsyanın bastırılması için görevlendirilen ve aslen Sivaslı olan Karahisar-ı Sahip eski mutasarrıfı Zaralzade Lütfullah Paşa, bu arada Sivas valiliği görevine getirilmiştir. Selefî olan Hacı Ali Paşa ise onun yerine Karahisar-ı Sahip sancağında görevlendirilmiştir.⁴³ İhtilal sonucu Kıbrıs'a nefyedilen Mütevellioğlu burada boğdurularak idam edildiğinde tarihler Hicri 27 Zilhicce 1233'ü (28 Ekim 1818) gösteriyordu.⁴⁴ Rodos Naibi Mehmed Sadık ise yazdığı ilamında isyanın ilk fitilini yakmış olan Kenanzade Ahmed'in idam edildiğini, bu işle Rodos mutasarrıfı Yusuf Bey'in görevlendirildiği bilgisini paylaşacaktır. Suçlunun idamı ve ardından kesik başının İstanbul'a teslim edilmesinden hassa hasekilerinden Nuri Haseki'nin görevlendirildiğini 18 Zilhicce 1233 (19 Ekim 1818) tarihli belgeden anlıyoruz.⁴⁵

11 Zilkâde 1233 (12 Eylül 1818) tarihinde menfası olan Kütahya'ya varduktan sonra menfiyyen yerleştirilen müftü için Kütahya naibine yazılan yazıda; Nasuhzade Mehmed'in her ne kadar işlediği suçtan dolayı nefyedilmiş olsa da kendisinin *ehl-i irz* ve *hakayık-ı şinas* bir insan olduğu, menfasında çilekeş bir şekilde sefalet içerisinde kaldığı ifade ediliyordu. Memleketinde *re'i-sül-va'iz* görevini ifa eden pederinin vefat etmesinden dolayı beceriksiz olan kardeşleri yüzünden de işleri muattal kalmıştı. Kardeşleri, müftünün affı hususunu padişaha arz etmesini o sırada Sivas valiliğini deruhte eden Hacı Mehmed Behram Paşa'dan istirham etmişlerdi. Padişah tarafından yazılan hatt-ı şerifte ise mübarek günler hürmetine müftünün affedilmesini yeni Şeyhülislam Hacı Halil'in de işaret ettiği ifade edilmiştir. Sürgünün tahliye edilmesi için Kütahya naibine yazılan

diğerlerinin sürgününden ayrı vasıfta bir uzaklaştırma yöntemi olarak bakıldığını gösteriyor. Cezanın daha iyi şartlarda icra edileceğini de gösteriyor.

40 BOA_HAT_500_24500_01. (22 Şevval 1233/25 Ağustos 1818). Bir diğer sürgün olan Alaaddin Paşa'nın menfası olan Niğde'ye gitmesi için Sivas valisinin yazısı İstanbul'a ulaştığı halde Niğde kadısının menfinin vardığına dair ilamı da gelmemişti. İlgili belge için bkz. BOA_HAT_503_24752. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

41 Sivas valisi Vezir Hacı Ali Paşa ve Lefkoşa naibine yazılan hatt-ı hümayunda validen Mütevellioğlu Mahmud'u Kıbrıs'a nefy ü icla kılınması için emr-i şerif kendisine ulaşınca mezburu yakalayarak mübaşir tayin olunan Divan-ı Hümayun çavuşu refakatında Kıbrıs'a sürgün etmesi, Lefkoşa naibinden de isyana karışan şahsı ikamet ettirmesi 1233 senesi Ramazan ayının ilk günlerinde istenir. Bkz. SŞS, 11, 57-1. Kenanoğlu'nun Rodos'a vardığını ise Rodos kadısı yazdığı ilam ile bildirmiştir. İlgili belge için bkz. BOA_HAT_501_24546_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

42 BOA_HAT_679_33102_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

43 BOA_C_DH_139_6907. (29 Şevval 1233/1 Eylül 1818).

44 BOA_C_ZB_27_1313_01. (27 Zilhicce 1233/28 Ekim 1818).

45 BOA_HAT_1542_39_01. (18 Zilhicce 1233/19 Ekim 1818).

ferman 1235 senesi Şevval ayının son günlerinde (9 Ağustos 1820) yerine ulaşmıştır.⁴⁶ Ancak müftünün özgürlüğü teneffüs etmesi mümkün olmayacaktır. Çünkü vefatı sonrasında muhallelfatının⁴⁷ zaptı için Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Esad Ağa'nın bu işle görevlendirildiği sonraki belgelerde görülmektedir.⁴⁸

Daha önce Sivas ileri gelenlerinin meydana gelen olaylarla ilgili şikâyet maksatlı mahzarlarda adı geçen Sivas sakinlerinden Müderris Hammad⁴⁹ da bu olaydan dolayı sürgüne gönderilenler arasındadır. Hammad, ihtilal esnasında toplumdaki cahilleri iğfal ederek Ramazan ayı orucunu baştan sona yedirttiği için Şeyhülislâm Mekkizade Mustafa Asım'ın işaretleriyle Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Merhumun Kütahya'ya ıslah olmak için Divan-ı Hümayun çavuşu refakatında acilen sürgün etmesi validen istenir. Sivas valisi Vezir Zaralızade Lütfullah Paşa'ya yazılan fermanla Müderris Hammad'ın ihtilalde şoursuzlarla birlikte hareket ederek onların yaptığını da onayladığını ve böylece fitne ve fesada sebep olduğu açıklanmıştır. Hammad'ın şüpheli meseleler üzerinden cahilleri iğfal etmek suçundan dolayı sürgün edilmesi Sivas valisi tarafından İstanbul'a yazılarak teklif edilmiştir. Kütahya naibi sürgün mahkûmu müderrisin Hicrî 1233 senesi 25 Cemaziye'l-evvelinde (2 Nisan 1818) şehirlerine vardığını yazdığı ilamı mübaşire vererek İstanbul'a haber verir.⁵⁰ Hammad'ın sürgünü üzerinden 10 ay geçtikten sonra Sivas valisi Lütfullah Paşa ve Kütahya naibine yazdığı arzuhalinde kendi halinde ders devri ve ilim neşriyle meşgul iken bazı isnadlarla vatan-ı asliyesi olan Sivas'tan sürgün edildiğini, kendisinin fakr-u zaruret ve evlâd-ı ıyalinden ayrı düştüğünü belirterek affını istemiştir. Sürgününü teklif eden Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım, bu sefer de müderrisin affını işaret buyurunca ilgili af fermanı bunu uygulayacak olan Kütahya naibine 18 Ramazan 1234 (11 Temmuz 1819) tarihinde yazılır. Buna karşın aynı hadiseden dolayı sürgün edilmiş olan Sivas müftüsü Nasuhzade Seyyid Mehmed Nurullah'ın yine şeyhülislâmın işaretleriyle ıtlak padişaha arz edildiğinde bunun kabul edilmediği görülür. Padişah yazdığı hatt-ı hümayunda affedilmesini uygun gördüğü mahkûmların kaydedildiği defterdeki hükümlerin başına mim harfı koymayı yeğlemiştir. Eski Sivas müftüsü, Müderris Hammad'ın dâhil olduğu affedilenler listesine girememiştir.⁵¹

1.2. Haksız Yere Sürgün Edilen Çorum Müftüsü

Zaman zaman yöneticilerin mal hırsından kaynaklanan haksız sürgün hadiseleri de yaşanmaktaydı. Bu dönemin bazı yöneticileri sürgüne gönderdikleri veya sürgün etmekle tehdit ettikleri kişilerden maddi taleplerde bulunmaktaydılar. Ferdi sürgün hadiselerinin diğer yüzyıllara nazaran daha sık yaşandığı 19. yüzyılda bu cezalandırma yönteminin idarecilerce bazen istismar edildiğini düşünüyoruz. Bu şekilde bir mağduriyeti hele de şehrin müftüsü yaşarsa durum daha da bir ehemmiyet kesbediyordu. Haksız yere nefyedildiği ceza aşamasında iken görülen Çorum müftüsü

46 BOA_A_{DVNSKLB_d_00036_00044. Sivas valisi Behram Paşa'nın kapı kethüdasına gönderdiği iki kıt'a şukkasında, olduğu sebebiyle affedilmesi için müracaat edildiğinde II. Mahmud'un cevabı, "Eyyâm-ı mübarekeye hürmeten ıtlak oluna", şeklinde olmuştur. Bkz. BOA, HAT_1327_51788_01.

47 Sözlükte "geride kalan; geriye bırakılan" anlamlarındaki muhallefin çoğulu olan muhallelfât sözcüğü yerine Osmanlı belgelerinde tereke (terike) ve metrûkât kelimeleri de geçer. Osmanlı hukuk sistemine göre, ölen kişilerin geride bıraktıkları eşya ve mallarının tesbit ve taksimi kadıların görevleri arasında yer alır. Bkz. Tahsin Özcan, "Muhallefât" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C.30, s.406-407.

48 BOA_HAT_500_24506_01.

49 BOA_HAT_664_32298_E_01. (29 Zilhicce 1233/30 Ekim 1818).

50 BOA_A_{DVNSKLB_d_00035_00041.

51 BOA_HAT_1261_48833_01. (29 Zilhicce 1234/19 Ekim 1819) ve BOA_HAT_1261_48833_B_01. (30 Zilkâde 1233/1 Ekim 1818).

Seyyid Ali, Amasya mutasarrıfı Hilmi Paşa'nın hışmına ve iftirasına uğrayıp sürgüne gönderilirken yalnız değildir. Müftü Efendi ile beraber sandık emini Hüseyin Tahir, kaza müdürü Seyyid Osman ve sabık müdür Seyyid Halil de mutasarrıfın tanzim ettirdiği gerçeğe aykırı mazbata yüzünden iki yıllığına Sivas'a sürgün edilmişlerdir. Haklarında birçok iddia vardır. Güya Hicri 1259 ve 1260 senelerinde müdür bulunan Kadifeoğlu'nun üzerindeki *zimm-i miriye* tahsili işinde usulsüzlükte bulunmuşlardır. Yine kaza müdürünün borçlarına karşılık eşya ve malları satılırken merkuma gadretmek ve bunların düşük fiyata kapatılmasına çalışılmak da suçlamalar arasındaydı. Sürgünler hakkındaki ithamlar arasında 20 kadar köyün vergisini gizleyerek aralarında paylaşmaya çalışmak da vardı.⁵² Suçlamalara cevap veren maznunlar ise; suçsuz yere Amasya'da tevkif edildikten sonra haksız yere 9 ay hapsedildiklerini, sonrasında aleyhlerinde şahitlik yapacak birileri de bulunamadığından Amasya meclisinden zorla aleyhlerine mazbata alındığını ifade etmişlerdir.⁵³ Kendilerinin ne mahkemede ne de yerel mecliste muhakemelerinin yapılmadan alelacele sürgüne çıkarıldıklarını, bu durumun kendileri kadar aileleri ve talebelerini de zora soktuğunu, bu haksız uygulamaların neticesinde çıkan yüksek masraflar sebebiyle de borçlu duruma düştüklerini beyan etmişlerdir. Mağdurlar bu uygulamaların, özellikle de sanıkların yazılı veya mühürlü ikrarları tebeyyün etmedikçe suçlanmalarının ne *Tazminat-ı Hayriye*'ye⁵⁴ ne de padişahın sahip olduğu adalet ve merhamet duyguları ile bağdaşmayacağını ifade etmişlerdir. Sayılan tüm bu gerekçeler yüzünden de sürgün cezasından aflarını talep etmişlerdir. Sürgün müftü hakkındaki ithamların aslı astarı olmayan iftiralar kabilinden şeyler olduğu daha sonra *Meclis-i Vâlâ* tarafından Amasya naibi ile mal müdürüne ve Ankara valisine yaptırılan tahkikatlarda ortaya çıkmıştır. Amasya mutasarrıfının amacının Kadifeoğlu davasını karıştırarak sürgüne gidenlerden para koparmak olduğu bu süreç sonrasında ortaya çıkmıştır. Mutasarrıfın, mahkemeye çıkmadan önce sanıklardan 60 bin kuruşa yakın parayı onlardan zorla aldığı da sonrasında belgelendirilmiştir.⁵⁵

Amasya mutasarrıfının sürgüne gönderdiği kişilerle ilgili iddiası bunlarla da sınırlı değildir. Mutasarrıf, Çorum'un köylerinin iltizam işinden dolayı mal müdürünün 92 bin kuruş zarara sebebiyet verdiğini iddia ettiği gibi; kaza müdürü Kadifeoğlu'nun tevkif ve hapsini kendi uhdesinde olduğu hâlde Çorum müdürünün meclis aracılığıyla bu işi yapmasını da sürgün nedenleri arasına dâhil etmiştir. Mutasarrıfın bütün bu çabalarının altında rüşvet ve haksız kazanç elde etme çabalarının yattığı, Meclis-i Vâlâ tarafından Ankara valisi Mehmed Vecihi Paşa'ya yaptırılan tahkikatla ortaya çıkmıştır. 17 Şevval 1266 (26 Ağustos 1850) tarihli yazısında meseleyi vâzih bir şekilde ortaya koyan valiye göre mutasarrıfın sürgüne gönderdiği Çorum müftüsü ve ağaların affedilerek meselenin Sivas veya Yozgat meclisinde tarafsızca tekrar görüşülmesi ya da yeni Amasya mutasarrıfı Hamdi Paşa'nın sürgünleri Amasya'ya getirterek muhakemenin yeniden yapılması en doğru yoldur. Yine aynı vali, mutasarrıfın kaza müdürlerinden aldığı haksız paraların halkın diline düştüğünü, ilim neşriyle uğraşan ve duası alınacak bir masum adam olarak görülmekte olan Çorum müftüsünün sürgün edilmesini de bu çevrelerin yanlış bulduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Sadrzamin emriyle mutasarrıfın yaptıklarını tahkikle görevlendirilen Amasya mal müdürü Hüsnü Bey, ilk olarak Amasya mutasarrıfı Hilmi Paşa'nın malları ve idaresi konusunda bir araştırmaya koyulur. Mutasarrıfın Köprü, namı diğer Kadagre kazası müdürü Hacı Ali Bey'den bir defa-

52 A_MKT_MVL_30_31_06_01. Ayrıca bkz. ŞŞS, 26, 3-1.

53 Sürgüne gönderilenlerin detaylı savunmaları için 11 Şevval 1266 tarihli belgeye bkz. A_MKT_MVL_30_31_08_01.

54 Zanlıların savunma yaparken Tanzimat maddelerini dile getirmeleri ve sorgulama esnasında yapılan haksızlığın Tanzimat'a aykırı olduğunu dile getirmeleri dikkata değerdir.

55 A_MKT_MVL_30_31_07_01. Sürgünlerden tehditle para alınmasına dair önemli bir vesika.

56 A_MKT_MVL_30_31_03_01.

da müdürlük için 5 bin⁵⁷, rüsumattan 9 bin ve daha sonra da ayrıca 4 bin lira aldığı bizzat müdürün sorgusu esnasında ortaya çıkmıştır. Rüşvet, bunlarla da sınırlı değildir. Mal müdürüne göre mutasarrıf kimi müdürden 5 bin kuruş, kiminden 10 bin kuruş gibi meblağlara ulaşan rüşvetler aldığı gibi 1265-1266 yıllarının rüsumat gelirlerini de kendisine tahsis etmiştir. Mutasarrıf çaldıklarıyla yetinmemiş, *mürur ve ubur*⁵⁸ ve müdür masrafı adı altında vergilerle de halkı ezmiştir. Lâdik kazasına da bu şekilde bir verginin tevzi edildiği beldenin müdür ve müftüsünden de rivayet edilmiştir. Mal müdürünün 24 Receb 1266 (5 Haziran 1850) tarihli yazısı Osmanlı başkentine ulaştığında taşradaki durumun ne denli vahim olduğu ortaya çıkacaktır.⁵⁹

Araştırmaların genişletilmesi iktiza edince bu sefer de Meclis-i Vâlâ tarafından meselenin incelenmesi ile görevlendirilen Amasya kadısı Ziver Bey de Ankara valisiyle benzer bir raporu meclise sunmuştur. Kadı, başlangıçta Amasya halkı ve Amasya meclisi azalarının bile aleyhinde konuşmaktan imtina ettikleri mutasarrıfın artık aleyhine döndüklerini, mutasarrıfın şehirlerinden gitmesi için arzuhâl verdiklerini ifade etmiştir. Kadı, mutasarrıf ile ilgili iddiaların gerçekliğine inandığını ve mutasarrıfın, kaza müdürü nasbı işini kazanç vesilesi ettiğine dair delillere ulaştığını belirtmiştir. Ancak yapılan irtikâbın kemmiyet ve keyfiyeti hakkındaki malumatın ancak bunlara vasıta olanlardan elde edilebileceğini ifade etmiştir. Konunun yeni atanan Mutasarrıf Hamdi Paşa tarafından yeniden ele alınmasını yazdığı 3 Şevval 1266 (12 Ağustos 1250) tarihli yazısı ile tavsiye etmiştir.⁶⁰

Çorum müftüsünü, kaza müdürlerini ve eski mal müdürünü haksız yere sürgüne gönderen Amasya mutasarrıfının Köprü kazası müdürü Hacı Ali Ağa'dan aldığı parayla ilgili Amasya'nın yeni atanan mal müdürünün bilgisine de başvurulmuştur. Meclis-i Vâlâ'ya⁶¹ göre bu meselenin yeniden muhakemesi gerekirse de bunu daha önce sürgünler aleyhinde görüş bildirilen Amasya meclisinde değil; müddeilerin Sivas veya Yozgat'a getirilerek buraların yerel meclislerinde muhakemesiyle icra edilmelidir. Gelişmeler üzerine töhmet altında bırakılan sanıklar affedilmiş ve davanın yeniden ele alınması Ankara valisine havale edilmiştir.⁶²

1.3. Ulemaya Yakışmayan Davranışlarından Sürgün Edilen Elbistan Müftüsü

Ulemaya yakışmayan davranışlarından dolayı Elbistan müftüsü Velizade Hacı Mehmed Efendi "*harekât-ı nâbecâsını tebdil*"⁶³ ve "*tehzib-i ahlâk*"⁶⁴ için sürgün edilmesi için dönemin padişahına arz edilir.⁶⁵ Müftünün ulema sınıfına yakışmayan hareketlerinin hangi suçları kapsadığı belgeden anlaşılamazsa da bunun onun "*islâh-ı nefis*"i için bir müddet Sivas'a sürgün edilmesine yeterli olduğu görülmektedir. Sivas valisi Pehlivan İbrahim Paşa, sürgünü üzerinden uzun bir müddet geçmeyen müftünün Sivas'a menfiyyen geldiği gülden beri iskân ettirilmiş olduğunu, ancak merkumun hatalarına pişman olarak istiğfarda bulunduğunu ve bundan sonra "*ders ü devriyle*" meşgul olacağına dair taahhütte bulunduğunu sadarete yazmıştır. Aynı yazısında, müftünün mem-

57 Ayrıca Bkz. A_MKT_MVL_30_31_09_01.

58 Geçiş ve gelip geçme ücreti anlamında bir tabir.

59 A_MKT_MVL_30_31_05_01.

60 A_MKT_MVL_30_31_04_01.

61 Meclis-i Vâlâ'dan yazılan diğer bir belge için Bkz. A_MKT_MVL_30_31_01_01.

62 A_MKT_MVL_30_31_02_01.

63 Nabecâ kelimesi yersiz, yolsuz anlamında kullanılmaktadır. Yersiz hareketlerinin değişimi şeklinde terkihi anlayabiliriz. Bkz. Ferit **Devellioğlu**, "Nâ-be-câ", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, bkz. s.930.

64 Ahlakının düzeltilmesi anlamında kullanılmıştır. Bkz. **Devellioğlu**, "Tehzib-i ahlak", s.1239

65 Dönemin padişahı II. Mahmud'dur.

leketine dönmesini talep eden yazıların kendisine çeşitli mahallerden ulaştığını da beyan eden paşa, bu konuda bir emr-i âlinin çıkmasını talep etmiştir. Müftünün afv ü ıtlâkı hususu dönemin şeyhülislamı olan Seyyid Dürrizade Abdullah tarafından da işaret edilince⁶⁶ dosya, müftünün affedilmesine karar verecek olan padişaha sunulmuştur.⁶⁷

1.4. Vazifesinden Hariç İşlere Karıştığı İçin Sürgün Edilen Kastamonu Müftüsü

Kastamonu’da müftülük yaparken vazifesinden hariç işlere karıştığı iddia edilen Müftüzade Mehmed Said Efendi’nin sürülmesini bizzat Bolu ve Kastamonu sancakları mutasarrıfı eski sadrazam Vezir Mehmed Emin Rafet Paşa teklif eder. Müftünün sürgününü Şeyhülislam Kadızade Mehmed Tahir Efendi’nin de işaret etmesiyle⁶⁸ ferman yazılır. Müftü efendinin cezasının infazı için hemen bir çavuş görevlendirilir.⁶⁹ Kastamonu’dan Sivas’a nefy ü iclâ olunmuş olan müftünün sürgün süresi hayli uzadığından kendisi hanesinde, ailesi ise memleketinde muzdarip ve perişan hâlde yaşamak zorunda kalırlar. Mutasarrıftan sonra Kastamonu mütesellimi de müftünün bundan sonra yalnız kendi halinde yaşayarak memleket işlerine karışmaması şartıyla mübarek günler hürmetine afv ü ıtlakını padişahın yüksek müsaadesinden talep eder. Yine müftünün ailesine merhamet edilerek affedilmesi için emr-i şerif yazılmasını onun sürgününü de teklif etmiş olan Şeyhülislam Kadızade Mehmed Tahir’in talep etmesiyle affına dair ferman 1242 senesi Şaban ayının ilk günlerinde (28 Şubat 1827) yazılmıştır.⁷⁰

1.5. Beldenin İhtilaline Mucip Hareketten Sürgün Edilen Ankara Müftüsü

Ankara müftüsü ve aynı zamanda Ankara’da metfun Hacı Bayram-ı Velî’nin ahfatından olarak onun hangâhında şeyhlik görevini de ifa eden Şeyh Seyyid Mehmed Said, beldenin ihtilaline sebep olacak hareketleri görüldüğü için Sivas’a sürülmesi Şeyhülislâm Yasincizade Seyyid Abdülvehhab tarafından teklif edilmiştir. Bunun sonucunda Divan-ı Humayûn çavuşlarından Seyyid Hacı Osman Çavuş mübaşeretle merkûmun Sivas’a *nefy ü iclâ* olunmasına dair Ankara kadısına ithafen 29 Şevval 1237 (19 Temmuz 1822) tarihinde ferman kaleme alınmıştır. Müftünün Sivas’a vardığını ve menfiyyen ikamet ettirildiğini beyan eden Sivas kadısının ilamı ise 19 Zilkâde 1237 tarihinde (7 Ağustos 1822) İstanbul’a gönderilmiştir.⁷¹

Sürgün edilen Ankara müftüsünün “*hasbel-beşeriye*”⁷² işlemiş olduğu cürmü ve kusuruna menfasında pişman olduğu görülmüştür. Sürgün hadisesinden sonra hangâhın bağlıları padişaha arzuhâl yazarak kimsesiz kalmış olduklarını beyan ederek mürşitlerinin affını talep etmişlerdir. Bundan sonra müftünün kanunları çiğnememesi ve vazifesinden hariç işlere karışmaması şartıyla “*kayd-ı nefiyden*” affedilerek ıtlakı konusunda emr-i şerif yazılmasını Şeyhülislam Yasincizade Abdülvehhab’ın da işaret etmesiyle beklenen ferman çıkmıştır. Sivas kadısına 1238 yılı Muharrem ayının son günlerinde (16 Ekim 1822) verilen emirde Ankara müftüsünün “*şart-ı mezkûrla*” sürgün cezasından tahliye edilmesi istenir.⁷³

66 Şeyhülislamın emri veya teklifi anlamında terki. Bkz. Devellioğlu, “İşaret-i aliyye”, s.534.

67 BOA, C_DH_6_278_01_01 (11 Rebiü’l-âhir 1229/ 2 Nisan 1814).

68 10 Muharrem 1242 (14 Ağustos 1826) tarihli belge için bkz. BOA, C_MF_120_5982_01.

69 BOA, C_MF_120_5982_02.

70 BOA, A_{DVNSKLB_d_00038_00055}.

71 BOA, A_{DVNSKLB_d_00036_0013}. Ayrıca bkz. SŞS, 12, 38-1.

72 Belgede geçen bu ibare insanlık olmasının gereği bu suça düştüğü ima edilerek af yolunun açıldığı anlaşılmaktadır.

73 BOA, A_{DVNSKLB_d_00036_00142}. Ayrıca bkz. SŞS,12/40-2.

1.6. Verdiği Vaazlarla Fitne Çıkaran Tokat Müftüsünün Sürgünü

İletişim araçlarının sınırlı olduğu o günün şartlarında toplumu en çok etkileyebilen iletişim kanalı, dindar insanların oluşturduğu cami cemaatlerine verilen vaazlardı. Tokat Müftüsü Müezzinzade Osman, garaz ve nefsanîyet eseri olarak birtakım insanları tahrik ederek beldenin karışmasına sebep olacak vaazlar vermekteydi. O sırada mahallinden müftünün ifta görevinden alınarak Tokat'tan uzaklaştırılması dilekçelerle talep edilmekteydi. Haddizatında Tokat mukataası, Darphane-i Âmire tarafından idare olunan mukataalardan olduğu için güzel bir şekilde idare edilmesi icap ediyordu. Bu sebeple merkûmun cezalandırılmak üzere bir mahalle nefyi hususu Darbhâne-i Âmire nâzırı Seyyid Ahmed tarafından da istenmekteydi. Müftü Osman'ın sürgününe giden süreç Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım'ın onun cezalandırılması için padişah tarafından emr-i şerif yazılmasını isteyen yazısıyla başlamıştır. Müftünün çavuş mübaşeretıyla sürgün edilmesine dair ferman bunun üzerine 1239 senesi Zilhicce ayının başlarında (28 Temmuz 1824) çıkmıştır. Sürgün müftünün Sivas'a vardığını ve menfiyyen ikamet ettirildiğini belirten ilam 12 Muharrem 1240 tarihinde (6 Eylül 1824) İstanbul'a yazılmıştır.⁷⁴

Müftü Müezzinzade Osman Sivas'a sürgün edildikten sonra onun ihtiyarlığını, dolayısıyla mağduriyetini dile getirmiş olan Tokat kadısı, sürgün müftünün bundan sonra "*umûr-ı memlekete müdahale itmeyüb*"⁷⁵ kendi hanesinde ikamet etmesi şartıyla afv ü itlakını yazdığı ilamla istemiştir. Pir-i fâni müftüye merhamet edilerek affedilmesi hususunda emr-i şerif yazılmasını Sivas valisi Vezir Seyyid Mehmed Paşa da ilerleyen süreçte istemiştir. Sürgününde rol alan aynı Şeyhülislam Mekkizade Mevlana Mustafa Asım'ın bu sefer de merkûmun afv ü itlak olunması babında emr-i şerif çıkarılmasını işaret etmesi sonucu affa dair ferman 1240 senesi Ramazan ayının ortalarında (3 Mayıs 1825) çıkmıştır.⁷⁶

1.7. Halka Zulmettiği İçin Sürgün Edilen Eğin Müftüsü

Sivas'a sürgün edilen bir diğer müftü ise Eğin müftüsü Hacı Ömer'dir. Müftü, oğlu Mehmed ile birlikte memleket ahalisine envai zulümde bulunmakla itham edilmişlerdir. Yöre ahali bu ikilinin memleketlerinden sürülerek zulümlerinden kurtulmak istediklerini İstanbul'a dilekçe yazarak ifade etmişlerdir. Şeyhülislam Mekkizade Mustafa'nın da Müftü Hacı Ömer'in oğlu Mehmed'le cezalandırılmak için Sivas'a nefy ü iclâ olunmaları babında emr-i şerif yazılmasını teklif etmesiyle bunların çavuş mübaşeretıyla Sivas'a sürgün edilmelerine matuf ferman çıkmıştır. Eğin kadısından sürgün mahkûmlarını yakalayarak çavuş mübaşeretıyla göndermesi; Sivas kadısından ise bunları Sivas'a yerleştirmesi 1240 senesi Muharrem ayının ortalarında (9 Eylül 1824) istenir. Sivas'a ulaştırılan suçluların "*menfiyyen meks ü ikamet*" ettirildiklerini belirten kadının ilamı ise 1240 senesi Rebiü'l-evvel'inin 17'sinde (9 Kasım 1824) gönderilmiştir.⁷⁷

Sürgünleri üzerinden daha birkaç ay geçmiş olan suçluların affedilerek hanelerinde ikametleri hususu Sivas Valisi Vezir Mehmed Paşa ile Sivas'ta ikamete memur edildiği için onları anlamaya en yatkın olan eski Vezir Behram Paşa tarafından yazılıp istirham edilmiştir. Bu iki paşa dışında Erzurum valisi ve aynı zamanda Maaden-i Hümayun emini eski Sadrazam Vezir Mehmed Emin Rauf Paşa tarafından dahi padişaha arzuhâl takdim edilerek talep edilmiştir.⁷⁸Müftü Hacı Ömer ve oğlu Mehmed'in bundan sonra hilaf-ı rıza harekette bulunmamaları şartıyla afv ü itlakı babında

74 BOA, A_{DVNSKLB_d_00037_00074.

75 Memleketin işlerine karışmaması şartıyla affedileceği kabul edilmiştir.

76 BOA, A_{DVNSKLB_d_00037_00106. Ayrıca bkz. SŞS,13/133-3, SŞS,13, 133-2.

77 BOA, A_{DVNSKLB_d_00037_00078.

78 SŞS, 13,133-2.

emr-i şerif yazılmasını Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım'ın da işaret etmesiyle ıtlak olunmalarına dair ferman 29 Cemaziye'l-âhir 1240 tarihinde yazılmıştır (18 Şubat 1825).⁷⁹

1.8. Yanlış Fetva Vermekten Sürgün Edilen Harput Müftüsü

Sivas eyaleti kaimakamı ve *Hacegân-ı Divan-ı Humayun'dan* İzzet Bey'le Sivas naibine yazılan yazıda Harput müftüsü Mehmed Fazlı Efendi'nin görevi esnasında vermiş olduğu fetvaların Şer'î Şerîf'e aykırı olduğu ortaya çıkmış olduğu belirtilmiştir. Yanlış fetvalar vermekle suçlanan Harput müftüsü *tedib ü terbiyesi* için Sivas'a sürgün edilir. Menfasındaki ikameti üzerinden az bir zaman geçen müftünün ıslâh-ı nefis etmiş olduğu ve hatalarından pişman olduğu bazı çevrelerce İstanbul'a yazılmaya başlanmıştı. İşlediği suçlarının affedildikten sonra artık yalnız hanesinde ikamet ederek fetva işlerine karışmaması şartıyla ıtlakına padişahın onay verdiği Mehmed Fazlı Efendi'nin tahliye edilerek hanesine gönderilmesi için ferman 1250 senesi Cemaziye'l-âhir'in 2. gününde (6 Ekim 1834) yazılmıştır. Yazının Sivas'a ulaşması için fazla bir vakte ihtiyaç yokur. Yazı, 11 Cemâziye'l-âhir 1250 tarihinde (15 Ekim 1834) hızlı bir şekilde kadıya ulaştırılmıştır.⁸⁰

1.9. "Hilâf-ı Rıza"⁸¹ Harekette Bulunan Erzincan ve Sivas Müftülerinin Sürgünü

Erzincan müftüsü Müftüzade Mehmed Said, hilaf-ı rıza; yani görev sınırları dışına çıkarak istenilmeyen, toplum ve mevcut düzen tarafından onaylanmayan davranışlarda bulunduğu için şeyhülislamın teklifiyle Sivas'a sürgün edilmişti. Müftü, Sivas'ta iken yaşadığı sıkıntıların etkisiyle yapmış olduklarından pişman olacak ki "ıslah-ı nefis" ve "tasfiye-i hal itmiş" olduğu mahallinden yazılmaktaydı. Hatta bu cezadan sonra artık "mugayir-i rıza" harekette bulunmayacağına dair tahhüde bile bulunmuştu. Mehmed Said'in afv ü ıtlakı için mağdur ailesi de teşebbüse geçmişti. Müftünün sürgünde iken artık düzeldiği bazı çevrelerce de ifade ve ihbar edildiğinden kendisine merhamet edilerek ıtlak olunması için Erzurum eyaleti valisi Vezir Hacı Halil Kamil Paşa tarafından da talep edilmeye başlanmıştı. Müftünün affedilmesi için yazı kaleme alan paşa dışında *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye* dahi bir mazbata hazırlamıştı. Son olarak Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım'ın da affını işaret etmesi üzerine müftünün affı için ferman çıkmıştır. Hicri 1260 senesi Ramazan ayının başlarında (14 Eylül 1844) yazılan fermanla Sivas kadısından sürgün mahkûmuna artık hilaf-ı rıza harekette zinhar bulunmamasını tenbih etmesi ve af şartlarını açıklayarak tahliyesini gerçekleştirilmesi istenir. Ancak fermanın Sivas kadısının eline geçmesi için bir ay kadar daha zaman geçmesi gerekecektir (5 Şevval 1260).⁸²

Sivas medreselerinde daha önce müderrislik yapmış olan Sivas müftüsü Seyyid İsmail de *hilaf-ı rıza* harekette bulunmakla itham edilerek hakkındaki olumsuz rapor Dersaâdet'e gönderilmişti. Müftünün sürgün edilmesi için sonrasında şeyhülislamın da talepte bulunması Midilli'ye olan sürgünün emr-i şerifinin çıkmasına yeterli olmuştu. Menfi müftünün yaşlı olması bir yana bir de menfasında hastalanması, sefaletini çekilmez raddeye taşımıştı. Bu durum padişahın merhametine muhtaç olduğunu beyan eden dilekçeler yazmasını intaç etmişti. Müftünün arzuhâli İstanbul'daki padişaha ulaşınca affedilmesi gündeme gelmişti. Sivas'tan çok uzaklarda olan Midilli'de sürgünde bulunan Müftü Seyyid İsmail'in ıtlakı için emr-i şerif yazılmasını Şeyhülislam Seyyid Mehmed Zeyneddin'in de işaret etmesiyle ferman yazılmıştır. Fermanla Midilli naibinden hicri 1230 senesi

79 SSS, 13,133-3.

80 SSS, 17, 57-1.

81 Sürgün gerekçesi ifade edilmeden bu şekilde kısaca bir terkiyle suçun tarif edilmesi bazı sürgün belgelerinde rastlanılan bir olgudur. Kimin rızasının hilafına karşı geldiği açık açık yazmasa da bunun başta padişahın ve kanunların, aynı zamanda meslek etiğinin çiğnenmesi olduğu akla ilk gelendir.

82 SSS,21, 46-4.

Şevval'inin ilk günlerinde (6 Eylül 1815) müftünün affedildiği için tahliyesini sağlaması istenir.⁸³

Sivas eşrafından ve aynı zamanda şehrin müftüsü olan Altıparmakzade Seyyid Hüseyin Efendi de *hilaf-ı emr-i rıza* davranışlarından dolayı şeyhülislamın işareti ile hâlini düzeltmesi için Kayseri'ye sürülür. Bu arada müftünün affi için Bozok sancağı mutasarrıfı Çaparzade Mir Süleyman devreye girmiştir. Onun aciz ve kendi halinde bir ihtiyar olduğunu öne sürerek affi için bir yazı kaleme alır. Mağdur müftünün bu af gerekçeleri dışında mübarek günler hürmetine itlak edilmesini Şeyhülislam Ahmed Esad'in de işaret etmesiyle *eyyam-ı mübarekeye* hürmeten ve Çaparzade'nin iltimas etmesi üzerine müftünün affedilmesi için ferman yazılır. Sivas kadısına yazılan 1219 senesi Şaban ayı sonu (3 Aralık 1804) tarihli fermanla müftünün nefyedilmesi için yazılan emr-i şerif kaydının üzerini çizmesi ve müftünün menfasından döndükten sonra özgür bırakılmasına ihtimam göstermesi istenir. Fermanın tatar aracılığıyla Sivas'a ulaştığı tarih ise 24 Aralık 1804'tür (21 Ramazan 1219).⁸⁴

1.10. Eşkıyla İş Birliği Yapmakla İtham Edilen Diyarbekir Müftüsünün Sürgünü

Görev yaptıkları beldelerin ihyasına değil de ifsadına çalışan ve bu konuda eşkıyalarla iş birliği yapmaktan bile çekinmeyen müftüler nefyedilmekten kurtulamamışlardır. Bunlardan biri de maktûl Gavranlıoğlu İsmail Bey'in hevardarı olarak hareket ederek beldenin ifsadına ve karışıklığına sebep olduğu iddia edilen Diyarbekir müftüsü Hacı Hüseyin'dir. Müftünün Sivas'ta menfiyyen "*meks ü tevkîfi*" için emr-i şerif yazılmasını Şeyhülislam Yasincizade Seyyid Abdülvehhab'ın da işaret etmesi sonucu ilgili ferman 1246 senesi Rebiü'l-evvel'inin ilk günlerinde (20 Ağustos 1830) yazılmıştır. Müftünün Sivas'a "*tard ü def*" edilmiş olduğunu Diyarbekir valisi Vezir Yahya Paşa İstanbul'a yazarak haber verir. Sürgün müftünün Sivas'ta menfiyyen ikamet ettirildiğini beyan eden kadının ilamı ise İstanbul'a 4 Receb 1246 tarihinde (19 Aralık 1830) gönderilir. Ancak sürgündeki müftünün affi için çok bir süre beklemesine gerek kalmayacaktı. Çünkü itlak için emr-i âli, 1246 senesi Zilhicce ayının ortalarında (27 Mayıs 1831) çıkmıştır.⁸⁵ Merkûmun sürgüne gönderilmesinde olduğu gibi affedilmesi konusunda da âmiri konumundaki Şeyhülislam Yasincizade Seyyid Abdülvehhab'ın bu konudaki teklifi müftünün *afv ü itlakına dair* fermanın yazılmasını sağlamıştır.⁸⁶

Konuyu Diyarbekir valisi Yahya Paşa'nın İstanbul'la olan yazışmalarından takip ettiğimizde daha ayrıntılı bilgilere vâkıf oluyoruz. Paşanın aktardığına göre, Gavranlıoğlu serayan olarak atandıktan sonra şehir dışından sayıları 7-8 bini bulan Kürt aşireti mensuplarını ayartmış ve bunlara da içeriden başta Müftü Hacı Hüseyin olmak üzere bazı kişiler destek vermiştir. Gavranlıoğlu'nun idam edilmesi ve müftünün sürülmesinden sonra ortalığın yatıştığını, aşiretlerin ise kendisine bağlı olan askerler ve halkın desteğiyle püskürtüldüğünü belirtmiştir. Paşanın verdiği bütün bu bilgiler karşısında padişahın sadrazamına bu konuda ihtiyatlı hareket edilmesini salık verdiğini görmekteyiz. Çünkü gelen haberlerden şüphelendiği anlaşılan II. Mahmud, ne bölgeden gelen tatarın bildirdiklerine ne de valinin yazdıklarına hemen itimad etmek yerine; bölgeye sevk edilen Sadık Efendi'nin verdiği rapora göre hareket edilmesini ve şimdilik valiye de yüzeysel bir cevap yazılmasını irade buyurmuştur. Bölgeden yeni gelen tatarın ise hadiselerle ilgili verdiği bilgi paşanın raporlarıyla çelişmekteydi. Buna göre mezkûr idamdan sonra Kürt aşiretleri şehrin etrafını sarmış ve bu durum karşısında kimse şehirden çıkamamıştır.⁸⁷

83 BOA_A_{DVNSKLB_d_00033_124.

84 ŞSS, 7, 57-1.

85 BOA, A_{DVNSKLB_d_00039_00014.

86 BOA, A_{DVNSKLB_d_00039_00045.

87 BOA_HAT_444_22255_01. (11 Rebiü'l-evvel 1246/30 Ağustos 1830).

Sürgün hadisesini bir sonraki hatt-ı hümayundan takip ettiğimizde ise Diyarbakır müftüsü Hüseyin Efendi'nin, Şeyhzade Mehmed Bey'in gammazlığı ve Yahya Paşa'nın inhasıyla irâde-i seniyye sonucu Sivas'a *nefy ü iclâ* edilmiş olduğunu öğreniyoruz. Yine aynı belgedeki bilgilere göre müftünün sürülmesine sebep bir cünhası veya cinayeti olmadığı gibi onun mağdur olduğuna dair de sürgün sonrası Sivas ve Diyarbakır taraflarından yazılar yazılmaya başlamıştır. Müftünün affına aracılık etmeye çalışan Halep valisi kapı kethüdasının ise ancak Yahya Paşa'nın Diyarbakır'den ayrılmasından sonra *müsaade-i seniyyenin* çıkması için talepte bulunması ise bölgede ve olayda valinin gücünü göstermesi bakımından da dikkate değerdir.⁸⁸

Sonuç

Osmanlı devletinin uyguladığı tazir cezalarından olan sürgün müftülere de tatbik edilen bir ceza olmuştur. Siyaset ve idam cezalarını ulema mensuplarına tarihleri boyunca çok ender uygulamış olan Osmanlılar, ağır suç işleyen müftüleri bir süreliğine sürgüne göndermekte çözüm bulmuşlardır. Müebbed sürgün yerine muvakkat sürgünün tercih edildiği bu durumlarda diğer menfilerden farklı olarak *savb-i memuriyet* şeklinde bir bakış açısıyla onları zorunlu ikamete mahkûm etmek şeklinde bir formül geliştirmişlerdir. Bunda müftülerin toplum nezdindeki itibarı kadar, onların sahip olduğu ilim rütbesine gösterilen saygının da etkili olduğu bir vakiadır. Osmanlı Anadolu'sunun soğuk bir iklimde bulunan Sivas sancağı, sahip olduğu sağlam kaleleriyle de güvenilir bir eyalet merkeziydi. Medreselerinin de çokluğuyla tanınan Sivas'a müftülerin sürgün edilmesi tesadüf olmaması gerekir. Buraya nefyedilen müftülerin birçoğu siyasi suçlara karışarak toplumu isyana teşvik etmelerinden dolayı olmuştur. Halk üzerindeki dinî otoritelerini menfi anlamda kullanan bu ilmiye mensuplarının meslekleriyle ilgili suçlardan da sürgün edildikleri olurdu. Örneğin yanlış fetva vermekten dolayı veyahut mesleğiyle yakışmayan davranışlarda bulunmak bunlar arasındadır. Ancak arada mahallî yöneticilerin gadrine uğradıkları için haksız bir şekilde âmirleri olan şeyhülislamın teklifleriyle sürgün edilenler de oluyordu. Menfalarında yaşarken devlet adamlarının tavassutu veya mahallin sakinleri tarafından ıtlakları teklif edilen müftülerin afları çoğunlukla padişahın onayıyla gerçekleşiyordu. Mahkûmların sürgünlerinde olduğu kadar affedilmelerinde de son söz daima padişahındır.

Müftülerle aynı suçu işleyen birçok isyancının eylemi idamla son bulurken buna karşılık ulemadan olan müftülerin ıslah-ı nefis etmeleri için bir yerlere sürgün edilmekle iktifa edildiğini görmekteyiz. Bazen mübarek günlerin hürmetine, bazen de yaşlılık ve hastalık gibi sebeplerle ıtlak edildiklerini gördüğümüz müftülerin kahir ekseriyeti eski görevine dönmemiştir. Bir daha aynı suçu işlememeleri de genellikle sürgünden affedilmelerinin şartları arasında yer almıştır.

Çalışmamızda Sivas'tan sürgüne gönderilen müftülerin de olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Sivas'ta meydana gelen büyük isyanda yer alan müftünün sürgün edilmesi yanında *hilaf-ı rıza* harekette bulunmakla itham edilen iki müftünün de Sivas eyaleti sınırları dışına sürgün edildiklerini görmekteyiz.

Kaynakça

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

88 BOA, HAT_389_20704_C_01 (21 Zilkâde 1246'dır /3 Mayıs 1831).

Acehan, Abdullah, “Osmanlı Devletinin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5, (Fall 2008), s.13.

Atar, Fahrettin, “Fetva”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.12, Türkiye Diyanet Vakfı. İstanbul 1995.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.11, No:1-4. (Ekim1946-Temmuz 1950), s.544-561.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kamûsu*, C.3, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1967.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2012.

Düstur,1. tertip, C.1, Matba-i Osmanî, Dersâdet 1329.

Ege, İlhan, “Sivas’ta Gizli Kalmış Bir İsyan” Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan, İzmir 2008

Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, İstanbul 2009.

Köksal, Osman, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara 2006, s.19.

Mehmet, Süreyya, *Sicillî Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996

Özcan, Tahsin, “Muhallefât” *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C.30, s.406-407.

Sütcü, Mehmet Sait, *Osmanlı Anadolu’sunda Müftülük Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak 2012.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara1993.

Uluçay, M. Çağatay, “Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler”, *Belleten*, C.15, Ekim 1951,s.510.

Arşiv Belgeleri

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

BOA_HAT_78_3233_01;BOA_HAT_78_3242_01;BOA_HAT_79_3272_01; BOA_HAT_79_3272_A_01; BOA_HAT_282_16836_01; BOA, HAT_389_20704_C_01;

BOA_HAT_444_22255_01;BOA_HAT_500_24500_01;BOA_HAT_500_24506_01;
BOA_HAT_501_24546_01;BOA_HAT_503_24714;BOA_HAT_503_24752; BOA_HAT_660_32205_01;BOA_HAT_664_32291_01;BOA_HAT_664_32298_01; BOA_HAT_664_32298_C_01;BOA_HAT_664_32298_D_01;BOA_HAT_664_32298_E_01BOA_HAT_666_32420_01;BOA_HAT_672_32906_01;BOA_HAT_679_33102_01;
BOA_HAT_1163_46040_01; BOA_HAT_1261_48833_01; BOA_HAT_1261_48833_B_01;
BOA, HAT_1327_51788_01; BOA_HAT_1542_39_01;

Cevdet Tasnifi

Cevdet Dâhiliye

BOA_C_DH_6_278_01_01; BOA_C_DH_139_6907;

Cevdet Zabtiye

BOA_C_ZB_27_1313_01,

Cevdet Adliye

BOA_C_ADL_46_2787_01,

Cevdet Maarif

BOA_C_MF_120_5982_01; BOA_C_MF_120_5982_02.

Kalebend Defterleri (33,35,36,37,38,39)

BOA_A_{DVNSKLB_d_00033_124;BOA_A_{DVNSKLB_d_00035_035, BOA_A_{
{DVNSKLB_d_00035_041;BOA_A_{DVNSKLB_d_00035_089,
BOA_A_{DVNSKLB_d_00036_013;BOA_A_{DVNSKLB_d_00036_044,
BOA_A_{DVNSKLB_d_00036_142;BOA_A_{DVNSKLB_d_00037_074,
BOA_A_{DVNSKLB_d_00037_106;BOA_A_{DVNSKLB_d_00037_078,
BOA_A_{DVNSKLB_d_00038_055;BOA_A_{DVNSKLB_d_00039_014,
BOA_A_{DVNSKLB_d_00039_045.

Sivas Şer'iyeye Sicilleri

SŞS, 7/57-1; SŞS, 11/57-1; SŞS, 11/7-1; SŞS, 11/10-2; SŞS, 12/38-1; SŞS,12/40-2;
SŞS,13/133-2, SŞS,13/133-3; SŞS, 17/57-1; SŞS, 17/57-1; SŞS,21/46-4, SŞS, 26/3-1.

Sadaret

Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı

A_MKT_MVL_30_31_01_01; A_MKT_MVL_30_31_02_01;A_MKT_
MVL_30_31_03_01; A_MKT_MVL_30_31_04_01; A_MKT_MVL_30_31_05_01;A_MKT_
MVL_30_31_06_01; A_MKT_MVL_30_31_07_01, A_MKT_MVL_30_31_08_01;A_MKT_
MVL_30_31_09_01;

Nefy ve İtlak Defteri (3)

3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri, [52/4] ;3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri, [53/3]